

DUNAJCSIK MÁTYÁS: BALBEC BEACH. TIZENHÁROM TÁVOLI TÖRTÉNET. BUDAPEST, LIBRI KIADÓ, 2012.

Egész életműveket képes magába szívni. Üdítő az őszintesége, ahogyan szerepet és pózt választ magának, miközben az emberek zömének innen-onnan összelopkodott allúrijeit eredeti és megismételhetetlen személyiségként prezentálja. Nagyjából ezeket mondja az elbeszélő Szerb Antárról, aki az i-t az Anitából szándékosan harapja el. Szerintem itt, a 202. oldal alján olvasható, mintegy mellékesen, hogy mi is történik ebben a kötetben. Kézenfekvőbb könyvről, és nem novellákról beszélni, mert a szövegeket összekapcsolja egy választott szerep és a hozzá tartozó póz: a posztprousti dandy, a művész. Félve használok a szót, mert mást ért rajta az ember a kötet előtt és után. Az after-fotón a művész természetesen soványabb (a témában lásd még Nádasy Ádám Soványnak kéne lenni című versét).

Az indításban egy rövid történet által metareflexióss pillantást vethetünk a kötetre. Lokalizálja Balbec Beach-t, de nem elhelyezi, hanem helyként szerepelteti, ad egy kis hermeneutikai csámcsognivalót. Ismerős: a befogadó utazó, az olvasás utazás, a könyv menedékhely a csúnya, problémás világ elől. A narrátor pedig így elmélkedik valakiről, aki az olvasóéhoz azonos pozícióból indul: „[k] lehet ez az ismeretlen, gondoltam magamban, és milyen végtelenül otthontalanul érezheti magát az életben, ha egyszer Balbec Beachre vágyik.” (10.) Ez így nemcsak unalmas, de szenvelgő is volna. A zárlat azonban elhossa a megkönnyebbülést, visszabillenti a szöveget, mikor az élet prózai oldala belerondít a körmondalba: a narrátor nem úgy kapja a kávé, ahogy kérte. Gördeszkás legyen a talpán, aki ilyen rizikós egyensúlyvesztési eshetőségből visszatál.

Választékos és kimunkált prózanyelve, a gazdagon felvonultatott műveltséganyag ellenére is tetszik, mert a rémesen szakbarbár olvasói magas labdákat is lecsapja. Ha nagy komolykodva kezdenénk a művészet mibenlétéről töprengeni, akkor megneveztet. A nevetés pedig elvág mindent, főleg a pátosz kifürkészhetetlen útjait. Észrevétlenül vezet el a művészetéről alkotott tengernyi közhelyig és a sztereotípiáig, szembesítés végett. Például Dunajcsik nem írta volna, hogy tengernyi közhely, mert az közhely, ha nem is tengernyi.

Talán a legszembetűnőbb sajátosság a más szövegekhez és művészetekhez való viszony. Öröm, tartás és kölcsönös bizalom van abban, ahogyan a világ- és a magyar irodalmat alkotó kortársaihoz és a modernekhez viszonyul. Szimbiózis. Ez annyit tesz, hogy nincs hierarchikus viszony klasszikusok és kortársak között, világ- és magyar irodalmi művek között. Bizonyos szelekció persze van, de ez nem az elősködők racionális szelekciója. Igényes, de ezt nem onnan tudom, hogy van egy konvenció, aminek engedelmeskedve a legnagyobb vagy a legritkább írókat és művészeket pécézte ki, hanem onnan, hogy a legelső novellában felcsillan az önzés. Ki adná kölcsön a kedvenc köteteket? Azokat, amelyeket legjobb tudása szerint választott, és amelyekhez ragaszkodik, mert rongyosra olvasta őket, szorgosan széljegyzetelt beléjük, még idézeteket is kiírt, ragaszkodik, amióta csak rájuk lelt. Körülbelül ezzel ér fel egy körültekintően megteremtett szövegközi kapcsolat.

Csatlakozásai nem egy fiatal szerző amatőr csínyei, aki ilyen olcsó megoldást választ, hogy a klasszikusok tollaival ékeskedjék. Vélhetően zökkenő- és súrlódásmentességet biztosít, ha az író jól elrejtji, belesimítja a szövegbe tanult dolgait és olvasmányait, bármilyen hasonlatosságait az elődökhöz, melyek folytán esetleg lelepleződhetne. Megtanulta Prousttól, Thomas Manntól, Borgestől, Nádastól és Esterházytól, hogy nem baj, ha bonyolult, csak az, ha zavaros. Bonyolult hálává bogzódik a mediális és a textuális kapcsolatai révén, de közben szórakoztató. Nem iparilag, hanem barátilag.

Felvethető persze, hogy a sok utalás, intertextus, a pretextusok ismeretének hiánya megnehezíti az olvasó dolgát, érthetlenné ugyan nem, de kevésbé élvezetessé teszi a szöveget. Felvethető, persze, csak éppen nem vetem fel. Dunajcsik nem nézi le az olvasóját, nem arrogáns elitista, hanem éppolyan lelkes kíváncsiságot feltételez bennem, mint amilyet a szövegekben ő tanúsít más szerzők iránt. Képesnek tartja az olvasót, hogy rákeressen, ha netán nem ismerné, milyen állapot az a Thomas Mann.

A novellákat működtető mechanizmusok közül az egyik legfontosabb a sokféle intertextus, és használtam még a csatlakozás szót, mert ide vág annak közlekedésügyi, tájékozási összefüggő jelentése, de talál Dunajcsik azon felfogásához is, hogy az irodalom márpedig csapatmunka.

Persze, más izgalmas fogásokkal is él. Rajtakaptam, hogy Madeleine-epizódok, többször használja a motívumismétléses szerkesztésmódot. Az Elefántban például mintha az lenne a cél, hogy egy budapesti – korántsem köznapi – sztoriba a lehető legmeglepőbb módokon kerüljenek elefántok. Freud álomfejtéséből származik az egyik mód: a nagyanyja betegségének neve (elefantiázisos láb) elefántok formájában jelenik meg a főszereplő, Henrik álmában. Ebben az egyik álommunkát, az eltolást ismerhetjük fel. Később Freud is újra előkerül. A Szex és irodalomban többször, pont jókor bukkan fel, s szívembe lopta magát a műfordító macskája is, a „mi van, köcsög?” nézésével.

A novellákat jellemzi egyfajta műfaji átmenetiség, ami többek között az implikált esszékérdések révén valósul meg. A kortárs esztétika és filozófia más népszerű problémái köszönnek vissza, novellákba ágyazottan: a (képző)művészet anyagi vetülete, a taxidermia, az aktív eutanázia vagy éppen a szexualitás nyelvének hiánya és még sorolhatnám. Van néhány explicitebb stilizált elméleti kérdés is. Példának: „[é]s vajon nem onnan származik-e a művészet végtelen szabadsága, hogy az imitációk alattomos tükörrendszerével képes a lehető legteljesebb pompájában felmutatni a bűnt, a bűn elkövetése nélkül?” (Elefánt, 44.) A neoarisztoteliánus gondolatra emlékeztet, hogy az irodalom szimulációként is működhet, és ekként etikai-nevelő funkciót láthat el (pl. Martha Nussbaumnál). Erre fele is továbbgondolható, kocsmafilozófiára és elméleti szétcincálásra alkalmas. De ha kihámozzuk a jelzők alattomos pompájából, akkor egy olyan kérdés marad, amiből hiányzik a fenomenológiai nézőpont. Viszont ez magyarázat lehet, miért tűnik úgy, hogy a szövegek egy arasszal a föld felett lebegnek: szinte minden narratívizált, vagy gondolatban történik. Nem a tapasztalat hiányáról van szó, ami a mondvacsináltság érzését kelti, hanem a tapasztalás kényszerének hiányáról, ami a földtől eloldja a szövegeket és olvasóikat. Először azt hittem, a kötet alcímében (Tizenhárom távoli történet) a távoli jelző sántít, csak a hangzás miatt szerepel, pedig a történetben van a csel. Itt műszó, aminek nem sok köze van a történéshez vagy eseményhez. Így tud a világ könnyű maradni.

Például az olvasmányélmények. De Sade-ról írja: „az agyadat szodomizálja, kérdőre vonja a humanitásodat, az elveidet, a fogalmadat. És ez rémisztő. / – Te sznob vagy – állapította meg Flóra” (Szex és irodalom, 77.), és a novella szereplőjének e megállapítását a Dunajcsik-kötetről írt egyik kritika szerzője is osztja (vö. Toroczky András: Átléphető határ. www.kortaronline.hu). A legtöbb szereplő művész, van, amelyik nem rejtegeti, hogy művelt, tud franciául, kiváltságos helyekre jut be néha. De ez – álljon bár

néhány alak és macska közel az életrajzi értelemben vett szerzőhöz – nem jelenti azt, hogy a szerző vág fel vele.

Sznob alatt azt értem, amit az ÉrtSz.: „a szellemi élet kiválóságait utánzó, hozzájuk dörgölődő és kifinomultnak látszani akaró személy”. Kortárs viszonylatban a sznobéria aligha működhet kritikai fogalomként, mert az információs társadalomban átalakuló tudásformák közepette nincs állandó viszonyítási alap. Néha önkényes ítéleten alapul annak eldöntése, hogy valaki valóban művelt, vagy csak annak akar látszani. Ugyanígy: valaki művész, vagy csak annak akar látszani. A novellák elméleti kikacsintásain számon lehet kémi, amit egy tudományos szövegen, hogy csak fogalmakat variál, álkérdései vannak, de akkor jogos védelem, hogy ez szépirodalom, nem elmélet. Pontosan úgy, mint a második novellában feltűnő „Gunther von Hagens kétes értékű mutatványai”. (Elefánt, 27.) Von Hagens arról híres, hogy ha „szobrai” miatt számon kéri, hol orvosnak, hol művésznek vallja magát. Dunajcsik Mátyás hol esztéta, olvasó, hol pedig szépíró.

Vannak sznob szereplői, és ez nem önellentmondás. Az ő világába tökéletesen illik a szó, hiszen legalább két nagy (irodalomtörténeti) korszak világát játssza össze, kortársra dolgozza át. A jelenben nem, de a polgári kultúrában vagy egy azzal átítatott jelenképben értelmet nyer, és ironikusan hat. Van is egy ilyen magyartírási a sznobnak: úrhatnám polgár. S ez az embertípus, amely több alakban lép színre a kötetben, a neodandy. Talán pesti rétegjelenség, talán csak egyszemélyes, felvett szerep, ami miatt néhány olvasó számára műveltségfitogtatónak tűnhet, és ellenszenves lehet a szerző. Ez az ellenszenv voltaképp bók, mely nagy jövőt jósol Dunajcsik Mátyás számára, hisz pont emiatt nem csipték Proustot sem a kortársai. Dunajcsik Mátyás hol kortárs szépíró, hol Proust-tanítvány, neodandy. Ha itt-ott a felszínességet kérném számon, kibújhat a kritika alól. Így könnyű.

Szórakozik, és ez kifejezetten szimpatikussá teszi. Plusz az irónia, önirónia és humor. Ezeket sok különböző módon képes alkalmazni. Például ott van a túlzottan szentimentalista meleg srác – épp amikor megadóan inkább bájosnak, mint giccsesnek találnám a karaktert –, azt mondja rá Pressburger Miklós, egykori kedvese: „[s]zóval még mindig reménytelenül szentimentalista vagy.” (Szlovák Tangó, 107.)

Ennek a novellának a narrátor-főszereplője egy magyar költő, aki Pozsonyba utazik felolvasni, s a hajóúton kiderül számára, mit kellene tudnia: „[a] magyar költő például bármikor probléma nélkül képes korának legszebb magyar verseiből szavalatot tartani ékes francia nyelven. A magyar költő elbűvölő társalgó és elsőrangú tolmács, különösen ha arról van szó, hogy a magyar cimbalmos nem érti, mit mond neki angolul az argentin tangóharmonikás, és hogy mi baja van mindezzel a marokkói énekesnőnek, aki viszont csak franciául beszél. A magyar költő bármikor felvilágosítást ad nyugat-európai útitársainak, ha az államszocializmusról kérdezik. A magyar költőnek külön kabinja van, és szabad óráiban Esterházyt olvas. A magyar költő heteroszexuális, de ha nem, az se baj, csak ne nézze olyan feltűnően a szerb hegedűst, mert hamarosan a Dunában találja magát. A magyar költő tenger nélküli hajós nép fia, és mint ilyen, könnyen hajlik a melankóliára.” (Szlovák tangó, 102–103.)

A neodandy nem magyar költő, és néha kritikus a művészelekkel szemben: „[a] föld alatti kalandjairól apám soha nem mondott semmi romantikusot, semmi olyat, amit egy művészelek például semmiképp sem lett volna képes magában tartani, mondjuk, hogy azért jár inkább metróval, mert a város igazi arcát akarja megismerni. Csak annyit mondott, hogy a városnak ez az arca az, ami a leginkább kedvére való.” (Berlin alatt a föld, 140–141.)

A városleírásoknál, melyek a 20. századi művésztregények híres városrepresentációit idézik, térbeliesítik a két világ közötti létet, azt a kétlakiságot, amiről korábban beszéltem, csak egy dolog van izgalmasabb: a szex. Meg minden, ami vele jár. Beleértve azt, hogy mennyire keresni kell a nyelvet, amellyel beszélni tudunk róla. A Szex és irodalom című novellában van egy nagyon szép jelenet: „Emlékezett, hogy már a regény első olvasása után is, rögtön az utolsó szavakat követően, hihetetlen vágyat érzett arra, hogy Kristóf magáévá tegye. Mocskosnak érezte magát a regény sikamlósan pontos mondataitól, a kéjelgő szóválasztásoktól, a regényt jegyző perverz öregember fantáziáitól. Először maga is meglepődött a saját reakcióján, de végül természetesnek találta. Egyfelől szüksége volt Kristóf közelségére, bőrére, érintésére, hogy az olvasás után újra behorgonyozzon az anyagi világba. Másfelől, mivel az érzékenységét némileg sértette is mindaz, amit olvasott, szüksége volt a párjából áradó gyöngédségre is, hogy megint biztonságban érezze magát.” (Szex és irodalom, 81–82.) És harmadszor és negyedszer – nem idézem hosszabban, csak ennyit mutatóba – és ötödször. És a felsorolás racionális szentimentáliságával mintha csak listázná, sikerül leírnia egy ilyen nagyon összetett érzéskavalkádot. (Amúgy az ezt kiváltó francia regény minden bizonnyal Alain Robbe-Grillet Érzelmes regénye, amit Dunajcsik Mátyás fordított.)

A homoerotika szempontjából ez az a könyv, amely végképp neveltségessé teszi azt, aki a téma ellen hadakozna. Itt nem férfiak szeretkeznek, hanem valaki emlékszik arra, hogy olvasás közben azon gondolkodik, hogy a félelem és a fájdalom hogyan alakul át szenvedéllyé. Önmagában a téma egyébként sem érték, ha ritka is a magyar irodalomban. Költészetben több példát ismerek (Nádasdy Ádám, Gerevich András, Cseh Zoltán, Rosmer János), de prózában is van, ami magyar irodalmi kontextusként szolgál. Nádas Péter Emlékiratok könyve vagy például a Párhuzamos történetek című regényében Demén Kristóf története. Másfél-két oldalban szerepel Bartis Attila A nyugalomjában egy meleg színész, Újhelyi művész úr, Weér Klára munkatársa, akit a temetésén látunk csak. Sírja fölött megbeszéljük azt, amiről hallgatni dukál, hogy meleg, és hogy fogta a zsiletpengét, az önkéntes halált választotta. Balbec Beach ilyen szempontból – a változatosság kedvéért – egy jóval békésebb hely, mint például a Margitsziget. (Békés nem egyenlő unalmas.)

Kötet záró fantáziájában a szerző egy gondolat kísérletet ír meg, Freud és Proust találkozását. A szövegnek kétféle kritikai olvasatát tartom lehetségesnek. Az egyik szerint ez olyan szituáció, amelyből – tudva, hogy a szerző mindkét figurát igen jól ismeri – jóval többet ki lehetett volna hozni, ha például okos dolgokat mondat velük. Szerintem pedig a nagy találkozás nem egy kihagyott ziccer. Két ilyen kaliberű koponya találkozására nem feltétlenül vezet világmegváltó gondolatokhoz. Ahogy két férfi sem lesz szerelmes, csak mert mindketten melegek. A szellemi értelemben vett kerítőnő, akit a hercegnő alakít, lehetővé teszi a találkozást, és egyben ő az ötödik kerék. E karakter közbeiktatása a sokadik bizonyíték számomra, hogy nem a szerző kompetenciáit kell firtatni, hanem inkább az a kérdés, miért olyan nehéz a kultusz mögötti embereket látnom. Freud és Proust találkozása egy lehetőség, mely „akár egy tengermélyi, titkos kincsekkel teli láda, melyet a figyelmetlen bűvárnak levegő híján már nincsen érkezése tüzetesebben megvizsgálni, örökre eltemetve marad az évek súlyos óceánja alatt, mely végül minden elszalasztott esélyre ráteríti az elmúlás fekete, könyörtelen iszaprétegét.” (M. Proust: Emlékeim Sigmund Freudról, 260.)

Kategoria: Téka

Denumire autor: Gondos Mária-Magdolna

Látó Szépirodalmi Folyóirat